

УДК 373.3:376-056.45]:784

DOI: 10.31652/2412-1142-2022-64-51-63

Вацьо Михайло Васильович

доцент, викладач кафедри мистецьких дисциплін дошкільної та початкової освіти
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна
ORCID ID: 0000-0002-5872-7849
mishavatsyo@gmail.com

Бицюк Олександр Васильович

асистент, викладач кафедри мистецьких дисциплін дошкільної та початкової освіти
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна
aleksandrbiyuk@gmail.com

ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНО-СЛУХОВИХ УЯВЛЕНЬ ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ СПІВУ

Анотація. Вчитель початкових класів та мистецьких дисциплін, починаючи організацію роботи з обдарованими дітьми, постає перед низкою проблем:

- вибір методу виявлення дітей з яскраво вираженою музикальністю;
- підбір способів та прийомів розвитку музичних здібностей, та забезпечення реалізації творчого потенціалу таких дітей;
- актуалізація проблем обдарованих дітей перед іншими учасниками освітнього процесу – батьками та педагогами освітнього закладу.

В статті дається дефінітивний аналіз понять «обдарована дитина», «музична обдарованість», «музично-слухові уявлення». Автори вважають, що основою музично-слухових уявлень є інтонація. Розглядаються різні визначення поняття «інтонація» в науковій та методичній літературі. Досліджуються особливості формування музично-слухових уявлень обдарованої дитини під час навчання співу. Автор розкриває педагогічні умови для ефективного навчання обдарованої дитини. Зазначається, що однією з умов є використання традиційних та інноваційних методів та прийомів формування музично-слухових уявлень обдарованої дитини під час навчання співу. Аналізуються наступні форми проведення занять з обдарованими дітьми: індивідуальний підхід під час уроків, використання у практиці елементів диференційного навчання, проведення нестандартних форм уроків; додаткові заняття з обдарованими учнями.

До традиційних методів у роботі з молодшими школярами автори відносять ігрові методи розвитку музично-слухових уявлень. Більш актуальним є використання комп'ютерних технологій. Розглядаються прийоми, за допомогою яких можна сформувати ритмічні, звуковисотні, ладові музично-слухові уявлення. Такі прийоми містяться в електронних освітніх програмах. Наприклад, «Sight Sing Melodies Now» («Побач і заспівай мелодії»).

Ключові слова: обдарована дитина; музична обдарованість; музично-слухові уявлення; ігрові технології; спів; ритм; майбутній вчитель музичного мистецтва.

1. ВСТУП

У Доктрині національної освіти, що встановлює стратегію й основні напрямки розвитку освіти України в XXI столітті, зазначається: «Система освіти має забезпечувати підтримку обдарованих дітей і молоді, розвиток у них творчих здібностей, формування навичок самоосвіти і самореалізації особистості» [1]. Як показують нормативні документи, проблема обдарованості зараз стає все актуальнішою. Вже достатньо тривалий час вона перебуває у центрі уваги психологів та педагогів. В наш час вокальне виконавство стає більш і більш популярним як в Україні, так і за кордоном, і не тільки не втрачає своєї актуальності, але і рік за роком набуває її, так як є одним з найдоступніших видів як аматорського, так і професійного мистецтва.

Постановка проблеми. Першою ланкою в процесі становлення творчої особистості музично обдарованої дитини є найпростіші слухові навички. Тому недостатня сформованість у дітей музично-слухових уявлень у наступному перешкоджає повноцінному становленню вокаліста. Існує протиріччя між сучасними вимогами до розвитку музично-слухових уявлень та недостатньою розробленістю методики, яка допускає коригувати музично – слухові уявлення під час навчання співу. Це вказує на необхідність врахування індивідуально-психологічних особливостей обдарованих дітей у процесі розвитку музично-слухових уявлень та визначення у зв'язку з цим окремих методів.

Мета статті – визначення ефективних методів розвитку музично-слухових уявлень обдарованих дітей під час навчання співу.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що дослідженню проблеми обдарованості приділяється належна увага, зокрема таким її аспектам як визначення підходів до розуміння психологічних основ та структури обдарованості (Дж. Гілфорд, К. Перлет, Б. Скіннер, К. Тейлор, К. Хеллер, М. Лейтес, О. Матюшкін, А. Петровський, К. Платонов, С. Рубінштейн, Т. Сущенко); виділення сфер та видів обдарованості (Г. Бурменська, Ю. Гільбух, М. Гнатко, Г. Горелова, Л. Круглова, В. Слуцький); питанням виявлення і розвитку обдарованості учнів (І. Аверина, Ю. Бабанський, В. Горський, В. Кірієнко, В. Крутецький, О. Кульчицька, Н. Садовська, Б. Теплов [8]).

С. Зайцева в своїй роботі «Розвиток музичних компетентностей обдарованих дітей на уроках музичного мистецтва» досліджувала методи та прийоми формування музичних компетентностей обдарованих дітей. Автор довела, що «поєднання традиційних методів з нестандартними активізує творчі пошуки школярів, закріплює їхній особистий досвід, стимулює самотворчість, розвиває творче мислення, самооцінку, збагачує індивідуальність» [2].

В статті О. Рябової висвітлюються особливості музично-слухових уявлень як складного комплексу образів пам'яті, що утворюється у процесі активної музичної діяльності особистості. Спираючись на дослідження Б. Асаф'єва, М. Арановського, Б. Теплової, Ю. Цагареллі та ін., автор розглядає музично-слухові уявлення як основні форми музичного мислення особистості й виявляє їх інтонаційну сутність у соціокультурному контексті історичного розвитку музичного мистецтва [3]

Науковці Є. Черняк, Ю. Вольська, С. Міщенко, В. Йоркін в своєму дослідженні розглядали методичні аспекти розвитку музично-слухових уявлень учнів молодших класів мистецьких шкіл та проаналізували проблему в науковій літературі, музично-педагогічній теорії та практиці. Визначили структуру та сутність музично-слухових уявлень молодших школярів у процесі інструментального музикування, окреслили ефективні методи їх розвитку. Обґрунтували ефективні методи розвитку музично-слухових уявлень, серед яких домінують вправи щодо активізації слухання музики, знаходження асоціацій до відповідного образу, інтегрованих знань, пластико-рухових та театральних імпровізацій [4].

2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В нашому дослідженні ми пропонуємо розглянути дефініції «обдарована дитини», «музична обдарованість», «музично - слухові уявлення» в науковій педагогічній літературі.

З погляду психологів та педагогів, обдарованість – «це поєднання здібностей, які забезпечують успішність виконання конкретної діяльності. При цьому компоненти, які входять до структури обдарованості, мають становити цілісну функціональну систему, тобто взаємодіяти один з одним» [5,с.227].

У сучасній педагогічній літературі обдарованість розглядається як «індивідуальна своєрідність задатків людини, за допомогою яких досягається успіх у різних сферах діяльності» [6, с. 208]. Більшість науковців та дослідників вважають модель, що складається з трьох компонентів:

– мотивація (спрямованість, наполегливість) особистості до певного виду діяльності;

- креативність особистості;
- розвиток спеціальних здібностей на рівні, вищому за середній [6, с. 209].

Для майбутніх вчителів музичного мистецтва важливо знати як ставитись до обдарованої дитини. Н. Зінченко виокремлює наступні поради для вчителя [7, с. 39]:

1. Учитель не повинен хвалити кращого учня. Не треба вирізняти обдаровану дитину за індивідуальні успіхи, краще заохотити спільні заняття з іншими дітьми.

2. Учителю не варто приділяти багато уваги навчанню з елементами змагання. Обдарована дитина частіше за інших ставатиме переможцем, що може викликати неприязнь до неї інших учнів.

3. Учитель не повинен робити з обдарованої дитини «вундеркінда». Недоречно акцентування її винятковості викликає роздратованість, ревності друзів, однокласників. Інша крайність – зловмисне прилюдне приниження унікальних здібностей, звісно, неприпустиме.

4. Учителю необхідно пам'ятати, що в більшості випадків обдаровані діти погано сприймають суворо регламентовані заняття, що повторюються.

Музична обдарованість є своєрідне поєднання усіх музичних здібностей та задатків, емоційного стану, креативності та наполегливої роботи, спрямованої на музичну діяльність, що у свою чергу дозволяє особистості досягати значних успіхів у творчості.

В науковій літературі існують різні підходи до дефініції «музична обдарованість». Згідно з Б. Тепловом і А. Готсдінером музична обдарованість – «вищий та ідеалізований прояв музичних здібностей» [8, с.26] Тобто, «блискучий музичний слух, феноменальна пам'ять, пластичний і скоординований руховий «апарат», здатність до навчання і працездатність є показником музичної обдарованості» [8, с.27].

Як зазначає С. Зайцева: «...окремі здібності ще не забезпечують можливість успішного виконання конкретною людиною тієї чи іншої роботи. Цього можна досягти завдяки обдарованості, яку розуміють як якісне своєрідне поєднання здібностей, від якого залежить можливість досягнення більшого чи меншого успіху під час тієї або іншої діяльності.» [2, с.63] Б. Теплов акцентує на тому, що «обдарованість слід розглядати насамперед в якісному, а не в кількісному плані: психологія повинна давати практиці способи аналізу обдарованості людей у різних сферах, а не прийоми її виміру» [8, с. 112]. Варто зазначити, що люди обдаровані по – різному. Різні люди володіють різною якісною обдарованістю і різними якісними здібностями.

Основні музичні здібності, які необхідно розвивати у дітей початкових класів:

- емоційний відгук на музику;
- здатність відчувати характер, настрої музичного твору;
- здатність до переживання у формі музичних образів;
- здатність до творчого сприйняття музики;
- музичний слух – здатність прислухатися, порівнювати, оцінювати найяскравіші засоби музичної виразності;
- ладове почуття – здатність відчувати емоційну виразність звуковисотного руху;
- чуття ритму – здатність активно-рухового переживання музики, відчуття його відтворення.

Комплекс музичних здібностей разом із загальними здібностями (творчою уявою, увагою, волею) утворює музичну обдарованість.

Щоб відтворити мелодію голосом або на музичному інструменті, необхідно мати розвинені слухові уявлення про те, як рухаються звуки мелодії – вгору, вниз, плавно, стрибками, тобто мати музично-слухові уявлення звуковисотного руху. Ці музично-слухові уявлення включають пам'ять і уяву.

Розглянемо поняття «музично-слухові уявлення» в науковій літературі. Музичні уявлення є формою, у якій протікають операції музичного мислення. Як зазначав Б. Теплов: «...слухові уявлення, які виникають у процесі музичної діяльності і представляють собою цілковито визначену переробку слухових вражень» [8, с. 243]. Учений

підкреслює, що підґрунтям музично-слухових уявлень є «уявлення звуковисотних і ритмічних співвідношень між звуками, адже саме ця сторона музичної тканини виступає в музиці як основний «носієр смислу» [8, с. 237]. Також Б. Теплов акцентує увагу на тісному зв'язку слухових уявлень із руховими моментами, які впливають на створення звукових образів більше, ніж зорові уявлення, а моторний компонент відіграє значну роль у функціонуванні музичного мистецтва як мистецтва «руху, що виявляється в інтонації» [9, с. 204].

Варто зауважити, що основою музично-слухових уявлень є інтонація (від лат. *intono* – голосно вимовляю) – «важливіша естетична та музично-теоретична категорія, якою визначають: по-перше, характер (манера, стиль, тонус) висловлювання; по-друге, осмислена висотна організація якості звуковираження у словесному та музичному мовленні (в останньому випадку – висотне співвідношення і зв'язок музичних тонів у єдності з їх ритмічною організацією); по-третє, семантична одиниця в музиці, що виступає як змістовний осередок формотворення і має відносно самостійне виразне значення» [10, с. 9].

Інтонація є основою для створення звукових образів, що складають сутність музичного твору, і невіддільною складовою музично-слухових уявлень, які ґрунтуються на її слуховому сприйманні та усвідомленні у процесі музичної діяльності. Доцільно зазначити, що інтонація «ніколи не втрачає зв'язку ані зі словом, ані з танцем, ані з мімікою (пантомімою) тіла людського, але «переосмислює» закономірності їх форм і складових елементів форми у свої музичні засоби вираження» [9, с. 212], які відображаються у музично-слухових уявленнях. О. Рябова дає наступне визначення: «Музично-слухові уявлення – це складний комплекс слухомоторо-зорових образів, що утворюється на основі чуттєвого і когнітивного досвіду особистості у процесі музичної діяльності, яка здійснюється у певних історичних і соціокультурних умовах.» [3, с. 67]

Музично-слухові уявлення розрізняються за рівнем їхньої довільності. Довільні музично-слухові уявлення пов'язані з недостатнім розвитком внутрішнього слуху. Внутрішній слух – це не просто здатність уявляти музичні звуки, а довільно оперувати музичними слуховими уявленнями. Експериментальні спостереження доводять, що для довільного уявлення мелодії багато людей використовують внутрішній спів, а навчаючись грі наприклад на фортепіано супроводжують представлення мелодії рухами пальців, що репродукують її відтворення на клавіатурі. Це доводить зв'язок музично-слухових уявлень з моторикою, особливо тісний цей зв'язок тоді, коли людині необхідно довільно запам'ятати мелодію та утримати її у пам'яті. Музично-слухові уявлення – це здатність, що виявляється у відтворенні зі слуху мелодії. Вона називається слуховим або репродуктивним компонентом музичного слуху.

3. МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Педагогіка вокальної діяльності є частиною педагогіки взагалі, тому проведення уроків навчання співу базується на тих же дидактичних засадах, що будь-яка інша навчальна діяльність. При цьому існує низка особливостей, характерних саме для навчання співу, які є актуальними для занять з будь-якою віковою категорією (від дітей молодшого шкільного віку до дорослих людей). Продуктивність занять з навчання співу багато в чому залежить від роботи вчителя, пов'язаної з розвитком особистісних якостей учнів як першооснови вдалої навчальної діяльності.

Завдання щодо розвитку творчих умінь студентів, «здатності творчо організувати навчання і виховання молодших школярів, створювати креативне середовище НУШ вирішуються під час викладання всіх методик формування компетентностей здобувачів початкової освіти» [7, с.69]. Так, метою дисципліни «Музичне мистецтво з методикою навчання» визначено «формування професійно підготовленого вчителя початкових класів, здатного на творчому рівні організувати музично-естетичну діяльність...». За результатами вивчення курсу студенти набудуть здатності креативно вирішувати педагогічні

завдання, організовувати мистецькі проекти, використовувати інноваційні технології в музичному вихованні дітей тощо.

Для розвитку творчих здібностей учнів вчитель повинен підхоплювати їх думки та оцінювати їх відразу, підкреслюючи їх оригінальність, важливість тощо. Майбутній вчитель музичного мистецтва повинен навчитися захочувати оперування предметами, матеріалами, ідеями. «Дитина практично вирішує дослідницькі завдання. Навчити дітей систематичній самооцінці кожної думки» [8, с. 39]. Притому, ніколи не відкидати її. Стимулювати і підтримувати ініціативу обдарованих дітей, їх самостійність. Варто пропонувати проекти, які можуть захоплювати. Під час уроків музичного мистецтва вчитель повинен навчитися створювати проблемні ситуації, що вимагають альтернативи, прогнозування, уяви. Необхідно використовувати творчу діяльність учнів початкових класів під час проведення масових заходів різних видів, відкритих занять, свят, відзначати досягнення вихованців, підтримувати і стимулювати активність, ініціативу, пошук.

Однією з найважливіших складових творчої особистості є мотивація, бажання займатися творчістю, що пов'язано з активністю і свідомістю учня. Завзятість, цілеспрямованість, самоконтроль, уміння оцінювати свій голос здатні вирішити найскладніші проблеми, які виникають у процесі навчання співу, а здатність слухати та чути виховує музичний слух.

Проблема обдарованості у системі освіти на організаційному рівні зазвичай вирішується шляхом створення спеціальних шкіл для обдарованих та талановитих дітей або спеціальних класів для обдарованих. Але існує можливість іншого рішення – не видаляти обдаровану дитину з природного для неї середовища, навчати та виховувати, не виводячи її з кола звичайних однолітків, створивши умови для розвитку та реалізації її особливих можливостей.

Найскладніше розвиваються в учнів початкових класів музично – слухові уявлення – здатність відтворювати мелодію голосом, точно її інтонуючи, або підбирати її під час гри на музичному інструменті.

Для виявлення музично обдарованих учнів у педагогічній практиці використовується технологія педагогічного спостереження:

1. Об'єкт педагогічного спостереження – музикальність учнів початкових класів;
2. Мета спостереження – виявити дітей із задатками музикальності;
3. Предмет спостереження (одиниці спостереження):

Виразене прагнення музичної діяльності:

1. Виявляє інтерес до музики та всього, що з нею пов'язано;
2. Висловлює бажання співати, танцювати, виступати на сцені;
3. У довільній грі, у вільній діяльності використовує елементи музичної творчості.

Домінуючі характеристики навчальної та ігрової діяльності:

1. Ініціативність - безініціативність;
2. Креативність, евристичність - репродуктивність;
3. Образність, емоційність - раціональність, понятійність;
4. Спонтанність;
5. Завзятість- нерішучість

Характер спілкування та поведінки під час уроків музичного мистецтва:

1. Зацікавленість;
2. Ініціативність;
3. Активність;
4. Творчість.

Рівень розвитку творчих здібностей (показники психологічної діагностики):

1. Високий 2. Середній 3. Низький

Можна використати методику виявлення музично обдарованих дітей. Метою даної методики є виявлення обдарованих дітей та створення умов для оптимального розвитку

таких учнів, чия обдарованість на даний момент може бути ще не виявленою, а також здібних дітей, щодо яких є серйозна надія на впевнений стрибок у розвитку їх музичних здібностей.

Завдання методики:

1. Вибір раціональних форм управління творчою діяльністю учнів початкових класів.
2. Виявлення та розвиток можливості музично - обдарованих дітей.
3. Створення сприятливої атмосфери для досягнення максимальної самореалізації творчих учнів.
4. Проведення різних позаурочних конкурсів, концертів, які дозволяють учням виявити та реалізувати свої здібності.
5. Вибір серед різних систем навчання тих методів та прийомів, які сприяють творчому розвитку, формуванню музично- слухових уявлень.

Для будь-якого педагога необхідно вдосконалювати форми, методи роботи з обдарованими дітьми на уроці музичного мистецтва в початкових класах. Під час проведення практичних досліджень необхідно враховувати, що «виявлення обдарованих та талановитих дітей – досить тривалий процес, пов'язаний з динамікою їх розвитку, та його ефективне здійснення неможливе за допомогою будь-якої одноразової процедури тестування» [14, с. 149]. Для виявлення обдарованих дітей важливо:

1. Створення під час уроку сприятливої моральної атмосфери взаєморозуміння. Заняття співом повинні приносити не тільки радість і позитивні емоції, а й виробляти психопрофілактичний характер, створювати можливість для самовираження. Розспівування підвищують життєвий тонус, настрій дітей, емоційний стан. Ці вправи допомагають невпевненим та сором'язливим дітям.

2. Стимулювати дітей до творчості у всіх напрямках. Наприклад, можна запропонувати дітям вправу «Зіпсований телевізор», яку доцільно проводити з усім класом одночасно. Перед виконанням вправи, налаштувавши учнів на виразний спів, запропонувати дітям уявити, що вони виступають по телевізору, але з технічних причин телевізор зіпсувався (не стало звуку) Батьки, бабусі дивляться дітей по телевізору і повинні без звуку, за артикуляцією, мімікою та настроєм дітей дізнатися, про що пісня, зрозуміти слова.

3. Систематично давати вправи для підтримки розвитку творчих здібностей дітей. В процесі роботи діти навчаються розрізняти відтінки музики, лад, розвивають почуття тяжіння до тоніки в пісенній творчості. Вигадують свої варіанти мелодій і виконують їх емоційно та виразно, застосовуючи різні способи співу – legato, staccato, non legato.

4. Через хоровий спів виявляти учнів які мають яскраво виражені здібності до вокального виконання.

5. Виявлених дітей призначати солістами у хорі та починати працювати з ними індивідуально.

Музичний матеріал, пропонований обдарованим дітям під час навчання співу не обов'язково має бути складнішим, він має бути різноманітним та варіативним. І підбирається він з урахуванням можливостей та інтересів дітей.

Любов до музики, необхідність в ній виникає в дитини, насамперед під час слухання, завдяки якому у обдарованих дітей розвивається музичне сприйняття, закладаються основи музичної культури. А образні характеристики (епітети, порівняння, метафори) викликають емоційно-естетичний відгук, який є початком музично-естетичної свідомості. Тому в процесі бесіди про твір необхідно активізувати висловлювання дітей, що сприяє глибшому та усвідомленому сприйняттю.

Розвиток в обдарованих дітей музичного слуху, багато в чому залежить від спрямованості та організації тих видів музичної діяльності, які є пріоритетними. До них насамперед належить спів – один з основних видів музичної діяльності учнів початкових класів.

У практиці музичного навчання та виховання цей розділ занять є дуже складним та найменш розробленим у методичному відношенні. У існуючих методичних рекомендаціях відзначається зазвичай важливість роботи над чистотою інтонування, дикцією та загальною виразністю виконання.

Традиційно у роботі з молодшими школярами використовуються ігрові методи розвитку музично-слухових уявлень. На сьогоднішній день більш актуальним є застосування комп'ютерних технологій. Прийоми, що формують ритмічні, звуковисотні, ладові музично-слухові уявлення, містяться в електронних освітніх програмах. Наприклад, «Sight Sing Melodies Now» («Побач і заспівай мелодії»). Додаток спрямований на розвиток «навички співу з листа навіть у тих, хто не володіє жодним музичним інструментом. Він містить достатньо мелодій у різних тональностях, розмірах, ключах» [12].

Доцільно на заняттях з обдарованими дітьми використовувати елементи методики В. Ємельянова, яка спрямована на розвиток звуковисотного слуху. Ця методика ґрунтується на впливі окремих звуків мови (фонем) на роботу голосового апарату та звучання співочого голосу. «Така технологія дозволяє покладатися на активну роботу артикуляційних органів - частини голосового апарату, найбільш підлеглої свідомості дитини. – зазначає В. Ємельянов – Імітація ж високих та низьких звуків природи і життя, голосові сигнали мовної комунікації (крик, подих, плач та інші) швидко виводять дитину на розуміння висоти звуку, на володіння своїм голосовим апаратом, розширюють його пісенний та мовний діапазон». [13].

Без сумніву вкрай важливим в музичному розвитку дітей є спів. Доцільно починати навчання співу з примарних звуків, застосовуючи розмаїття прийомів розвитку музичного і звуковисотного слуху (вокальні вправи, наочно-ігровий прийом «драбинка», народні пісні, поспівки та інше).

Варто зазначити, що ефективність у роботі з обдарованими дітьми під час навчання співу нерозривно залежить від методів навчання, оскільки вони ведуть до намічених цілей. Потрібно використовувати на заняттях методи організації навчально-пізнавальної діяльності.

Активізації музично-слухових уявлень сприяє спів без супроводу. Складні для інтонування уривки корисно співати по фразах, затримуючись на звуках, які викликають сумнів щодо правильності інтонування. Якщо учні неточно інтонують через неухважність до коротших звуків, які припадають на ненаголошені склади, доцільно проспівувати мелодію в уповільненому темпі на певну голосну або із закритим ротом, затримуючись на окремих звуках.

Для формування музично - слухових уявлень у обдарованих дітей варто використовувати інтегроване навчання. «...доцільно звертатися до музичних колажів з певною тематичною лінією (наприклад, зимові, весняні, осінні тембри), зазначають Є. Черняк, Ю. Вольська, С. Міщенко – Варто використовувати кольоровий картон, папір, фольгу, пластилін для створення образів героїв оповідань. Яскраві уявлення інструменталісти здобувають після фіксації змісту почутого музичного фрагменту у вигляді графічного символу або образної замальовки. Іноді доцільно використовувати плямографію, природні штампи, пальчиковий живопис» [4, с.92].

Ефективним прийомом активізації слуху є подумки проспівування звука, музичної фрази або уривку пісні з чіткою, хоча й беззвучною артикуляцією та одночасному прослуховуванні даного звуку чи фрази. Беззвучна артикуляція активізує голосоутворюючі органи, при цьому правильне звучання ніби моделюється в свідомості учнів.

Корисний прийом активної вимови слів у ритмі мелодії пошепки з чіткою артикуляцією. Цей прийом не тільки зміцнює дихальні м'язи, сприяє появі відчуття опори під час дихання, але й тренує артикуляційний апарат.

Також досить ефективними прийомами формування музично-слухових уявлень на заняттях з обдарованими дітьми можуть бути наступні: прийоми «звуконаслідування» в низькому або високому регістрі, наприклад: «Хто гавкає, велика собака або маленьке цуценя», «Хто нявкає, мама кішка або маленьке кошеня».

Рольова гра – форма моделювання дитиною, насамперед соціальних відносин, вільна імпровізація, не підпорядкована жорстким правилам, незмінним умовам [4, с. 92]. Наприклад: Вчитель: «Уявіть себе у ролі композитора (звукорежисера, музичного продюсера). Яку музику ви написали б до цих слів, сюжету, картини? Придумай звуки, шуми, що відповідають будь-якому твору образотворчого чи літературного мистецтва.

Вокальні ігри – це різні вправи, звуконаслідування, мовні зарядки та ритмодекламації, ігри на розвиток мовного та співочого дихання, розвиваючі ігри з голосом, інтонаційні ігри та вправи, ігровий показ пісні [14, с. 150]. «Спів про себе» – частина музичного твору виконується вголос, а частина – «мовчки», «про себе». По команді вчителя (стислі губи чи пальці в кулак чи за спиною) учні чергують манеру співу.

В один і той самий текст можна додати різні емоції (вимовити скривджено, сердито, сумно і т.д.). Ритмодекламація може йти під час ритмічного супроводу жестів, що звучать (плескання, ляскання, клацання, притопа), може супроводжуватися різними рухами, що допомагає дітям фізично відтворити відчуття темпу, динаміки, ритму мови.

Розвиток ритмічного чуття, що має моторну природу, потрібно проводити на матеріалі дитячих народних пісень, поєднуючи їх з рухами: крокуванням, плесканням у долоні, легким танцем, пластичним хором, притупуванням, інсценізацією та театралізацією пісенних зразків.

Дитину необхідно прилучати до музичного звучання рідного слова, та слід це робити у межах певного вікового періоду. Прекрасним матеріалом для цього можуть бути: збірка народних пісень для учнів М. Лисенка, «Проліски» Я. Степового, «Шкільний співаник» К. Стеценка, пісні М. Леонтовича, «Весняночка» В. Верховинця, «Десять дитячих пісень» М. Вериківського, «Сонечко» Л. Ревуцького.

Навички самостійного відтворення ритмічного малюнку виробляються під час занять з обдарованими дітьми у ході виконання ними самостійних завдань, мета яких – розвиток чуття ритму за допомогою ритмізації віршованих текстів, слухового та слухо-зорового контролю за відтворенням ритму на основі графічного зображення нотного запису.

Спів пісень з одночасним ритмічним супроводом (плескання в долоні, стукання паличками чи олівцями по парті) формує у дітей навички самостійної вокально-рухової координації, відчуття ритмічної пульсації, увагу, активність і, що, найбільш важливо, – розвиває в них відчуття «живого» ритмічного імпульсу музичного твору. Завдання на цьому етапі доцільно будувати на нескладних творах («Пісня про Батьківщину», «Веселий музикант» А. Філіпенка) [16, с. 8].

Роботу слід організувати таким чином, щоб для дитини, враховуючи її незначний досвід, вона носила певною мірою проблемний, а не просто репродуктивний характер. Так, наприклад, учень разом з учителем повторює раніше вивчені декілька пісень. Після їх виконання, учитель відтворює ритмічний малюнок однієї з них на музичному інструменті. Діти повинні визначити, для якої пісні характерний даний ритмічний малюнок. Це спонукає учня самостійно поновити в пам'яті ритмічні малюнки кожного із запропонованих музичних творів, порівняти їх з ритмом, відтвореним учителем. Здійснивши такі самостійні розумові операції, дитина може дати правильну відповідь на запитання вчителя. Таким чином, проблемні ситуації вимагають від обдарованої дитини мобілізації всіх знань, умінь і навичок, для самостійного вирішення конкретних завдань.

Крім цього, можна запропонувати ще такі ігрові завдання:

– Ігрове завдання- «Вгадай по голосу».

Мета: розвивати тембровий слух, сформувати уявлення про тембр.

Методика проведення гри: учитель викликає дітей (кількість залежить від фраз, пропозицій або куплетів в пісні). Кожна дитина отримує «роль», тобто виконуватиме фрагмент знайомої пісні. Потім діти проходять в кінець класу і співають кожен свою частину пісні.

– А. Плешакова пропонує таке ігрове завдання: «Голосна і тиха музика».

Мета: розвивати динамічний слух, музичну пам'ять, музичне мислення. Закріпити вміння розрізняти засоби музичної виразності, динамічні відтінки музичної мови: тихо (p), голосно (f), не надто голосно (mf).

Ігровий матеріал: картка з картону розділена на три квадрати. Три невеликих картки - квадрата одного кольору, але різних за насиченістю, наприклад: одна блідо-блакитна, інша - яскраво-блакитна, майже синя і третя - темно-синя (можна підібрати подібні відтінки будь-якого іншого кольору). Колір квадрата умовно відповідає певному динамічному відтінку: блідопофарбований квадрат – тихому звучанню музики, квадрат з більш насиченим забарвленням – більш голосному звучанню і яскраво пофарбований - голосному звучанню музики.

Методика проведення гри: граючим дітям дають картки, та пояснюється їх призначення. Звучить музична п'єса, в якій динамічні відтінки змінюються послідовно. П'єса виконується двічі, щоб за першим разом учні уважно прислухалися до звучання. Під час повторного виконання учні викладають на картку квадрати, відповідні за кольором динамічним відтінкам музики. Примітка: Різнобарвні квадратики можна не викладати, а піднімати вгору відповідно почутому звучанню. Якщо вчитель зробить відразу три комплекти карток: сині (три відтінки), червоні (три відтінки), зелені (три відтінки), то гру можна зробити ще цікавіше. Для цього необхідно прослухати музику і не тільки дізнатися, голосно вона звучала або тихо, але і подумати який настрій передано в даному музичному творі, (сумний чи радісний), щоб вибрати відповідні за кольором квадратики (для сумного настрою – відтінки синього, для радісного – червоні) [16, с. 43].

– Ігрове завдання «Музичне лото».

Мета: розвивати тембровий слух, увагу, музичну пам'ять, мову, слухацьку культуру. Ігровий матеріал: картки (за кількістю учнів), на яких зображені різні музичні інструменти. Методика проведення гри: учитель роздає картки кожній дитині. Учні прослуховують музичний твір, і закривають фішками ті інструменти, які звучать. Це може бути один або кілька музичних інструментів. Виграє той учень, який правильно заклав фішкою усі інструменти що звучали.

– Ігрове завдання «Моя сім'я».

Мета: розвивати тембровий слух. Ігровий матеріал: картки із зображенням членів сім'ї: мама, тато, дитина.

Методика проведення гри: учитель роздає картки кожному учню. Під час прослуховування музичного фрагменту або цілого твору, учні визначають тембр звучання голосу. І піднімають ту картку, яка відповідає відповідному тембру голосу.

– Ігрове завдання «Музична дзига». Його можна провести для закріплення вивчених пісень або як концерт для іменинника.

Мета: закріпити вивчений пісенний репертуар, розвивати ритмічний слух, увагу, музичну пам'ять. Ігровий матеріал і методика проведення гри: картонне коло по краю якого наклеєні ілюстрації до пісень. У центрі кола рухається стрілка. Напрямок стрілки показує, яку пісню повинна виконати дитина [17, с. 25].

– Ігрове завдання «З якої ми пісні?».

Мета- розвивати вокально-співочі навички.

Ігровий матеріал: ілюстрації до розучених дітьми пісень, або використані малюнки дітей (домашнє завдання).

Методика проведення гри: учитель пропонує дітям ілюстрації відомих пісень або героїв пісень, діти відгадують. Виконується пісня в різних варіантах: за ролями, ансамблем, з солістами, в інсценуванні і ін.

Наочно-образна гра «Регістровий світлофор».

Коментар. Ця гра розвиває в дітей тембровий слух, чуття висоти звуку; вчить розрізняти регістри. Дану гру доцільно використовувати на етапі вивчення нових знань.

Діти прослуховують звучання музичних творів у різних регістрах та розміщують на музичному «світлофорі» відповідні кружечки: червоний означає високий регістр; зелений – середній; синій – низький.

Поспівка-гра «Веселі нотки»

Коментар. Ця гра допомагає дітям вивчати назву нот та їхнє розташування на нотному стані (учні краще засвоюють музичний матеріал).

Протягом декількох уроків учні засвоюють назви нот та їхнє розташування на нотному стані за допомогою поспівок. Після вивчення нот вчитель грає лише мелодії – поспівки нот, а діти- «нотки» впізнають кожен свою мелодію, проспівують її та називають ноту.

Наприклад, **Нота До:**

На лінійці додатковій

Дуже міцно я сиджу

Перша нота — нота До!

Я всьому світу розкажу! [17, с. 47]

Нота Ре

Поміж нотами До і Мі

Дуже весело мені!

Нота Мі

Щоб сказали ви самі,

Що немає краще Мі!

Третя в черзі я стою,

«Мі, мі, мі, – собі співаю.

Нота Фа

Фантастична нота я,

Я – четверта в звукоряді,

Як і вся моя сім'я.

В фантастичному наряді!

Нота Соль

Нота Соль – моє ім'я.

Друга сходинка моя.

Заспівайте, мене, друзі,

Краща я у всій окрузі!

Коментар. Гра допомагає закріплювати знання з нотної грамоти; розвиває виконавські навички. Цю гру доцільно використовувати на етапі засвоєння знань.

Гру-поспівку діти виконують після того, як вивчили всі ноти.

Як відмічає Черняк Є., «Засвоєнню музично-слухових уявлень про основні ритмо-формули сприяє декламування віршів зі зміною мовних інтонацій: від радісної – до жалісливої. Важливо додавати ритмічний супровід оплесками або іншим. За деякий час можна запропонувати учням створити музично-театральну імпровізацію дощучку, використовуючи пластичні рухи, елементи пантоміми, танцювальні па.» [4, с. 92]

Майбутній вчитель музичного мистецтва повинен володіти знаннями про форми роботи з обдарованими дітьми. До них відносяться наступні: індивідуальний підхід під час уроків, використання у практиці елементів диференційного навчання, проведення нестандартних форм уроків; додаткові заняття з обдарованими учнями; конкурси, концерти, фестивалі; використання сучасних засобів інформації (Інтернет, медіатека, електронна енциклопедія); створення дитячих портфоліо.

Під час навчання співу обдарованих дітей варто використовувати інноваційний підхід до навчання та виховання, проводити нетрадиційні форми занять: заняття-подорож «Музичний калейдоскоп», заняття казка «Казки в гості до нас йдуть», КВК «Кращі композитори», заняття - пояснення, вікторини, тестування, підсумкові заняття, бесіди, інтегроване заняття, (музика та образотворче мистецтво), перегляд відеоматеріалів виступів

дітей на міжнародних та всеукраїнських музичних конкурсах («Євробачення», «Голос Країни»), музикантів, аналіз побаченого та почутого.

4. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В результаті використання в роботі з обдарованими дітьми методів формування музично-слухових уявлень під час навчання співу застосовувати новітні технології (освітні технології, синтез мистецтв, ігрові технології). Значно підвищується ефективність їхнього навчання.

5. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Поняття «обдаровані діти» та «музично – обдаровані діти» визначають неоднозначні підходи в організації педагогічної діяльності. З одного боку, кожна дитина «обдарована», і завдання педагогів полягає у розкритті інтелектуально-творчого потенціалу таких дітей. З іншого боку, існує категорія дітей, які якісно відрізняються від однолітків, і вимагають організації особливого навчання, розвитку та виховання. Здібний, обдарований учень – це високий рівень будь-яких кращих якостей людини.

Педагог, працюючи з обдарованими дітьми, завжди повинен залишати місце імпровізації, творчості. Робота з ними вимагає від педагога надзвичайного, особистісного та професійного потенціалу. Дуже важливо, щоб майбутній вчитель музичного мистецтва, готуючись до роботи з обдарованими дітьми мав креативне мислення, відчував потребу в творчій діяльності. Адже лише за такої умови майбутній вчитель музичного мистецтва зможе зрозуміти потреби обдарованих дітей, їх тривоги і навіть страхи, зможе надихнути та підтримати, акуратно спрямувати силу та енергію їхньої особистості в потрібне русло.

Проведене дослідження не висвітлює в повному обсязі порушену проблему. Перспективами подальших розвідок є апробації розроблених навчально-методичних матеріалів для роботи із студентами під час навчання у вищій школі. З метою подальшого підвищення ефективності роботи з питання підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до занять з обдарованими дітьми важливо поглиблено вивчити можливості використання новітніх ІТ-технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>. Дата звернення: 30.11.2021.
- [2] Зайцева С. Б. Розвиток музичних компетентностей обдарованих дітей на уроках музичного мистецтва. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2013. № 5. С. 63-65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2013_5_18. Дата звернення: 30.11.2021
- [3] Рябова О. Музично-слухові уявлення як операнди музичного мислення особистості. *Естетика і етика педагогічної дії*. Вип. 13. 2016. С. 60-68.
- [4] Черняк Є. Б., Вольська Ю. В., Міщенко С. П., Йоркін В. В. Методичні аспекти розвитку музично-слухових уявлень учнів молодших класів мистецьких шкіл. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2020. № 2 (20). С. 89-97.
- [5] Шадриков В.Д. Психология деятельности и способности человека: учеб. пособ. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Логос, 1996. 320 с.
- [6] Барановська І.Г., Чернятинська А.С., Похила С.С.. Інноваційні підходи розвитку творчої обдарованості дітей у позашкільних закладах освіти. *Освітологічний дискурс*. № 3-4 (26-27). 2019. с. 206 – 219. URL : <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/issue/view/29>. Дата звернення: 30.11.2021.
- [7] Демченко, О., Вацьо, М. (2021). Розвиток креативної компетентності майбутніх учителів початкових класів у контексті євроінтеграційного вектора розвитку вищої педагогічної освіти. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 4, С. 64–73, DOI: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.4.11>
- [8] Зінченко Н. Знайти, виховати і розвинути. *Відкритий урок: розробки, технології, досвід*. 2011. № 7/8. С. 38-40.
- [9] Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей. Москва: Педагогіка, 2005. Т.1. С.42-250
- [10] Асафьев Б. В. Музыкальная форма как процесс: Кн. 1, 2. Ленинград: Музыка, 1971. 376 с.

- [11] Маркова Е. Н. Интонационность музыкального искусства: Науч. обоснование и пробл. педагогики. Киев: Муз. Україна, 1990. 183 с.
- [12] Калініна Ю. Сольфеджіо у смартфоні: роздуми педагога-початківця. URL: <http://mus.art.co.ua/solfedzhio-u-smartfoni-rozdumy-pedahoga-pochatkivtsya/>. Дата звернення: 1.12.2021.
- [13] Смельянов В.В. Фонопедический метод развития голоса. URL: www.emelyanov-fmrg.ru. Дата звернення: 1.12.2021.
- [14] Вацьо М. Творча особистість вчителя початкових класів і музично-ритмічне виховання молодших школярів. *Актуальні проблеми формування творчої особистості вчителя початкових класів*: Матеріали третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції. Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2005. Вип. 3. С. 149-151.
- [15] Лісовенко Г. Система роботи з обдарованими учнями у початкових класах. *Управління освітою*. 2009. Січень (№2). С.6-11.
- [16] Реформат М. І. Система робіт з обдарованими учнями. *Завучу. Усе для роботи*. 2011. №5/6. С. 41-54.
- [17] Печерська Е. Музичні ігри – осередок виховання дружніх стосунків у колективі. *Початкова школа*. 2001. С. 24-27.
- [18] Саєнко К.А. Дидактичні ігри на уроках музичного мистецтва в початковій школі. *Мистецтво в школі. Музика. Образотворче мистецтво*. Художня культура. 2017. №6. С. 47-48.
- [19] Кайзерова Н. Робота з обдарованими дітьми. *Початкова освіта*. 2011. Грудень (№46). С. 22-26.
- [20] Найдич В. Я сам! Розвиток креативних здібностей дитини під час самостійної музичної гри. *Музичний керівник*. 2017. №4. С. 26-32.
- [21] Печерська Е., Семінько О. Формування чистоти інтонування у молодших школярів засобами духовної музики. *Початкова школа*. 2012. №11. С. 30-35.

FORMATION OF MUSICAL AND HEARING PERFORMANCES OF A GIFTED CHILD WHEN LEARNING SINGING

Vatsyo Mykhailo Vasyliovych

associate Professor, Lecturer of the Department of Art Disciplines of Preschool and Primary Education
Vinnytsia State Pedagogical University named after M. Kotsyubynsky
Vinnytsia, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-5872-7849
mishavatsyo@gmail.com

Bitsyuk Alexander Vasilyevich

assistant, teacher of the department of art disciplines of preschool and primary education.
Vinnytsia State Pedagogical University named after M. Kotsyubynsky
Vinnytsia, Ukraine
aleksandrbitsyuk@gmail.com

Abstract. *The teacher of primary classes and art disciplines, starting the organization of work with gifted children, faces a number of problems:*

- the choice of method of identifying children with pronounced musicality;
- selection of methods and techniques for the development of musical abilities, and ensuring the realization of the creative potential of such children;
- actualization of the problems of gifted children to other participants in the educational process - parents and teachers of the educational institution.

The article gives a definitive analysis of the concepts of "gifted child", "musical talent", "musical and auditory representations". The authors believe that the basis of musical and auditory representations is intonation. Different definitions of the concept of "intonation" in the scientific and methodological literature are considered. The peculiarities of the formation of musical and auditory representations of a gifted child during the teaching of singing are studied. The author reveals the pedagogical conditions for effective learning of a gifted child. It is noted that one of the conditions is the use of traditional and innovative methods and techniques of forming musical and auditory representations of a gifted child while learning to sing. The following forms of conducting classes with gifted children are analyzed: individual approach during lessons, use in practice of elements of differential learning, conducting non-standard forms of lessons; additional classes with gifted students.

Among the traditional methods of working with younger students, the authors include game methods for the development of musical and auditory representations. The use of computer technology is more relevant. Techniques by means of which it is possible to form rhythmic, pitch, modal musical and auditory representations are considered. Such techniques are contained in electronic educational programs. For example, "Sight Sing Melodies Now" ("See and sing melodies").

Keywords: gifted child; musical talent; musical and auditory performances; game technologies; singing; rhythm; future music teacher.

References (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Decree of the President of Ukraine "On the National Strategy for Education Development in Ukraine until 2021". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>. Date of application: 30.11.2021.
- [2] Zaitseva S.B. Development of musical competencies of gifted children in music lessons. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti*. 2013. № 5. pp. 63–65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2013_5_18. Date of application: 30.11.2021
- [3] Ryabova O. Musical and auditory representations as operands of musical thinking of the individual. *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii*. Vip. 13. 2016. S. 60-68.
- [4] Chernyak E.B., Volskaya Yu. V., Mishchenko S.P, Yorkin V.V. Methodical aspects of development of musical and auditory representations of pupils of junior classes of art schools. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriya «Pedahohika i psykhohohiia». Pedahohichni nauky*. 2020. № 2 (20). Pp. 89-97.
- [5] Shadrikov V.D Psychology of human activity and abilities: textbook. allowance. 2nd ed., Reworked. and ext. Moscow: Logos, 1996. 320 p.
- [6] Baranovskaya I.G, Chernyatynska A.S, Pokhila S.S. Innovative approaches to the development of creative talent of children in out-of-school educational institutions. *Osvitohohichni dyskurs*. № 3-4 (26-27). 2019. p. 206 - 219. URL: <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/issue/view/29>. Date of application: 30.11.2021.
- [7] Demchenko, O., Vatso, M. (2021). Rozvytok kreatyvnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv u konteksti yevointehratsiinoho vektoru rozvytku vyshchoi pedahohichnoi osvity [Development of creative competence of future primary school teachers in the context of the European integration vector of higher education development]. *Acta Paedagogica Volynienses*, P. 64–73, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.4.11>
- [8] Zinchenko N. Find, educate and develop. *Vidkrytyi urok: rozrobky, tekhnolohii, dosvid*. 2011. № 7/8. Pp. 38-40.
- [9] Teplov BM Psychology of musical abilities. Moscow: Pedagogy, 2005. Vol.1. P.42-250
- [10] Asafyev BV Musical form as a process: Book. 1, 2. Leningrad: Music, 1971. 376 p.
- [11] Markova EN Intonation of musical art: Nauch. justification and probl. pedagogy. Kiev: Mus. Ukraine, 1990. 183 p.
- [12] Kalinina Y. Solfeggio in a smartphone: reflections of a novice teacher. URL: <http://mus.art.co.ua/solfedzhio-u-smartfoni-rozdumy-pedahoha-pochatkivtsya/>. Date of application: 1.12.2021.
- [13] Yemelyanov VV Phonopedic method of voice development. URL: www.emelyanov-fmrg.ru. Date of application: 1.12.2021.
- [14] Vatso M. Creative personality of a primary school teacher and musical-rhythmic education of junior schoolchildren. *Aktualni problemy formuvannia tvorchoi osobystosti vchytelia pochatkovykh klasiv: Materialy tretoi Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Vinnytsia: VSPU named after M. Kotsyubynsky, 2005. Issue. 3. pp. 149-151.
- [15] Lisovenko G. The system of working with gifted students in primary school. *Upravlinnia osvitoiu*. 2009. January (№2). P.6-11.
- [16] Reformat M. I. System of robots with gifted students. *Zavuchu. Use dlia roboty*. 2011. №5 / 6. Pp. 41-54.
- [17] Pecherska E. Musical games - the center of education of friendly relations in the team. *Pochatkova shkola*. 2001. S. 24-27.
- [18] Saenko K.A. Didactic games in music lessons in primary school. *Mystetstvo v shkoli. Muzyka. Obrazotvorche mystetstvo..* 2017. №6. Pp. 47-48.
- [19] Kaiserova N. Work with gifted children. *Pochatkova osvita*. 2011. December (№46). Pp. 22-26.
- [20] Naidich V. I am! Development of creative abilities of the child during independent musical game. *Muzychnyi kerivnyk*. 2017. №4. Pp. 26-32.
- [21] Pecherska E., Seminko O. Formation of purity of intonation in junior schoolchildren by means of spiritual music. *Pochatkova shkola*. 2012. №11. Pp. 30-35.